

Олександр Світличний,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного та
господарського права Національного
університету біоресурсів і
природокористування України

Владислав Сулім,
аспірант Науково-дослідного інституту
публічного права

УДК 346.9

Про деякі проблеми удосконалення господарського процесуального законодавства

Завдання побудови в Україні правової держави обумовлює необхідність здійснення системних реформ у всіх сферах суспільних відносин. Проведення в ході здійснення судової реформи низки заходів реформування системи судоустрою, прийняття нового господарського процесуального законодавства внесло суттєві зміни в діяльність господарського судочинства.

Аналіз останніх наукових досліджень свідчать, що з прийняттям 3 жовтня 2017 року Верховною Радою України Закону України «Про вне-

сення змін до Господарського процесуального кодексу, Цивільного процесуального кодексу, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [1], загострилася дискусія щодо прийнятого в новій редакції Господарського процесуального кодексу України, унаслідок чого звертається увага на недосконалість окремих положень процесуального кодексу, та висловлюються найрізноманітніші пропозиції щодо його вдосконалення з урахуванням оновленого процесуального законодавства, що ще раз підкреслює

важливість та актуальність запропонованої теми.

Актуальність теми дослідження підтверджується тим, що на сьогодні триває черговий етап оновлення господарського процесуального законодавства,

потреба розвитку засад судової реформи вимагає поновому поглянути на новели господарського процесу місця і ролі господарських судів в системі судоустрою України. Тому наукові дослідження, присвячені цьому питанню, з огляду на оновлений процесуальний кодекс, активізує актуальність цієї статті.

Поряд із позитивними змінами господарського процесуального законодавства, яке в ході судової реформи означилося розробкою і прийняттям нового Господарського процесуального кодексу України, деякі новації кодексу слід оцінити критично. Зокрема, викликає багато питань закріплення на законодавчому рівні визначення видів зловживань процесуальними правами та заходи відповідальності за них.

Ст. 41 ГПК «Неприпустимість зловживання процесуальними правами», визначає дії, що можуть кваліфікуватись як зловживання. Серед них, зокрема, «подання скарги на рішення, яке не підлягає оскарженню». У разі визнання судом, що учасник судового процесу зловживає процесуальними правами, суд зобов'язаний вживати заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами та застосовує до нього заходи процесуального примусу, визначені абзацом другим частини першої ст. 135 ГПК, яка надає суду можливість суду постановити ухвалу про стягнення в дохід державного бюджету з відповідної особи штрафу у сумі від одного до десяти розмірів прожиткового мінімуму, а

у випадку повторного чи неодноразового зловживання процесуальними правами, штраф у сумі від п'яти до п'ятдесяти (від 7250 до 72500 грн) розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

В практичній діяльності застосування норм вказаних статей багато в чому залежать від суб'єктивного підходу судді оцінювати ознаки зловживання сторонами своїми процесуальними правами, зокрема, для встановлення «подання скарги на рішення, яке не підлягає оскарженню», що може призвести до обмеження доступу до правосуддя. Особливість категорії «зловживання сторонами своїми процесуальними правами» не може бути універсальною і з врахуванням характеру оскарження вони не завжди повинні бути зв'язані з цілком конкретними правовими наслідками, передбачених частиною другою ст. 135 ГПК, згідно якої у випадку повторного чи систематичного невиконання процесуальних обов'язків, повторного чи неодноразового зловживання процесуальними правами, повторного чи систематичного неподання витребуваних судом доказів без поважних причин або без їх повідомлення, тривалого невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів суд, з урахуванням конкретних обставин, стягує в дохід державного бюджету з відповідного учасника судового процесу або відповідної іншої особи штраф у сумі від п'яти до п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

З огляду на викладене в частині другій ст. 135 ГПК «систематичність» та «повторність чи неодноразовість» – це різні поняття.

Чинне господарське процесуальне законодавство не містить визначення поняття «повторність» «систематичність», тому визначення вказаних понять має вирішальне значення для правильної кваліфікації проступків. У юридичній практиці питання пов'язані із вказаними поняттям найбільш дослідженими є в науці кримінального та адміністративного права. Зокрема, в частині першій ст. 32 КК під повторність злочинів розуміється вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті

Особливої частини [2]. Повторність злочину впливає на кваліфікацію злочину, як приклад, «Одержання хабаря» (ч. 2. ст. 368 КК).

Повторне протягом року вчинення однорідного правопорушення, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню; вчинення правопорушення особою, яка раніше вчинила кримінальне правопорушення, згідно частини другої ст. 35 КУпАП є обставиною, що обтяжує відповідальність за адміністративне правопорушення [3].

На думку П. Д. Пилипенка, який досліджував питання порушення трудової дисципліни, систематичне порушення – це порушення, скоєне працівником, до якого вже було застосоване дисциплінарне або громадське стягнення [4, с. 83], тоді як Р. З. Лівшиц та Б. М. Чубайс констатують, що порушення трудової дисципліни може бути визнаним систематичним і у тому випадку, якщо протиправні дії працівника тривають, незважаючи на застосовувані заходи стягнення [5, с. 86].

У судовій господарській практиці кількісна ознака «систематичності» теж не знайшла свого вирішення і кожна із судових інстанцій, суд першої інстанції та апеляційний суд, приймаючи рішення про відмову у задоволенні позовних вимог суд першої інстанції виходив з того, що на законодавчому рівні відсутнє визначення поняття «систематичної несплати орендних платежів», яке б могло вважатись підставою для дострокового розірвання договору оренди землі в судовому порядку, натомість, суд апеляційної інстанції з висновками місцевого господарського суду про відсутність підстав для дострокового розірвання договору не погодився, і, приймаючи нове рішення про задоволення позову, вмотивував його доведенням факту невиконання відповідачем в повному обсязі зобов'язань за договором, в чому числі й за систематичну несплату орендних платежів [6]. Варто звернути увагу, що Верховний Суд України у поста-

нові від 12 грудня 2012 року у справі № 6-146цс12, висловив правову позицію, що при визначенні поняття «систематичності» слід звертатися до частини першої ст. 782 ЦК України, яка надає право наймодавцеві відмовитися від договору найму, якщо наймач не вносить плату за користування річчю протягом трьох місяців підряд [7].

Звідси є очевидним, що особливості правового регулювання вказаних правовідносин підлягає законодавчому врегулюванню і тісно пов'язана із проблемою вдосконалення господарського процесуального законодавства.

На тісний зв'язок судового процесу і права вказував ще К. Маркс, зазначаючи, що «один і той самий дух повинен одушевляти судовий процес і закони, оскільки процес є лише форма життя закону, отже прояв його внутрішнього життя» [8, с. 158].

Здійснений аналіз нормативно-правових актів та наукових думок, дає підстави надати власне визначення дефініції вказаних понять. На нашу думку під повторністю чи неодноразовістю зловживання процесуальними правами слід розуміти вчинення особою двох або більше правопорушень передбачених тією самою статтею або частиною статті і використовується для позначення двох чи більше тотожних вчинків, які є конструктивною ознакою складу делікту, що обтяжують відповідальність особи.

Під систематичністю зловживання процесуальними правами слід розуміти вчинення особою трьох та більше разів правопорушень, які передбачені різними статтями або частиною статті і використовується для позначення різних вчинків, які є конструктивною ознакою складу делікту, що обтяжують відповідальність особи.

Викликає також питання до закріпленого в абзаці 1 частини другої ст. 43 ГПК «заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення

інших аналогічних дій», а саме: подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, спрямованих на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення, є необґрунтованим і неконституційними. Ст. 22 Конституції України не допускає звуження змісту та обсягу наявних прав в результаті прийняття нових законів або внесення змін до чинних [9].

Законодавець визначаючи вказані дії із заявлення відводу як процесуальні зловживання та встановлюючи відповідальність за них, обмежує реалізацію учасниками судового процесу своїх процесуальних прав і ставить під сумнів безсторонність суду.

Вказана норма «заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій», підлягає виключенню із абзацу 1 частини другої ст. 43 ГПК.

Питання захисту прав інтелектуальної власності в Україні є досить гострим, розгляд справ щодо охорони прав інтелектуальної власності раніше було прерогативою господарських судів. Законом України «Про судочину» і статус суддів» і ГПК передбачено, що у системі судочинства діятиме Вищий суд з питань інтелектуальної власності, як суд першої інстанції з розгляду окремих категорій справ.

Однак, створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності не в повній мірі вирішило питання з приводу розмежування підвідомчості справ пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності [10, с. 89].

Указом Президента України «Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності» № 299/2017 від 29 вересня 2017 р.,

місцезнаходження утвореного суду місто Київ [11]. Місцезнаходження Вищого суду з питань інтелектуальної власності має принципове значення для охорони прав інтелектуальної власності. На відміну від господарських судів, територіальна віддаленість від суб'єктів права інтелектуальної власності, інших законних користувачів права яких порушено, у своїй більшості спричиняє проблему доступу до Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

Указ Президента України «Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності» не в повній мірі забезпечив доступність до правосуддя та не врахував принцип територіальності, який передбачає утворення судів, зважаючи на потребу наближення судочинства до людини (доступності судів) та незалежності судів від місцевої влади. Цей принцип зумовлений потребою здійснення правосуддя на всій території України і доступності його для всього населення. Підвищення ставок судового збору, запровадження адвокатської монополії, призводить до додаткових фінансових витрат учасників господарського спору, а отже обмежує право доступу до правосуддя.

Отже, необхідною умовою доступності правосуддя є його матеріальна складова. Судові витрати не повинні бути перешкодою для судового захисту, вимогу про доступність правосуддя не буде дотримано, якщо не буде створена ефективна система надання правової допомоги, що надається за рахунок коштів державного бюджету [12, с. 33].

Звідси постає проблема в уточненні переліку спорів, що належать до господарських, інші до Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Такий підхід забезпечить дотримання принципу територіальності, доступність громадян до правосуддя. А тому як слушно наголошує О. Д. Святоцький, правильно організована система судів є однією з гарантій справедливого й ефективного

судочинства. Однак усі спроби її вибудувати ефективно в Україні залишаються, на жаль марними [12, с. 31]. Незважаючи на те, що вказана теза була написана у 2010 році, вона залишилася актуальною і на сьогодні.

Сумнівною виглядає можливість суду з питань інтелектуальної власності у складі лише 21 судді забезпечити своєчасний та якісний колегіальний розгляд справ не лише як судом першої, а й апеляційної інстанції. Як приклад, лише за минулий рік до судів першої інстанції надійшло 997 позовних заяв у справах інтелектуальної власності (647 – у порядку господарського та 350 – у порядку цивільного судочинства) [13].

Отже, при запровадженні певних змін у господарському судочинстві треба передбачити, що принесуть вони суспільству. Виникають певні запитання, які є наслідком дій законодавця щодо кадрового забезпечення судів кваліфікованими судьями. Якщо раніше в господарських судах було запроваджено спеціалізації суддів, їх навчання, інформування суддів з питань застосування законодавства, а також надання необхідних рекомендацій судам з метою забезпечення однакової і правильної судової практики. У Вищому господарському суді України створено Судову палату з розгляду справ у господарських справах, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності. Аналогічні палати створено також в апеляційних господарських судах України, а в місцевих господарських судах України визначено колегії суддів чи окремих суддів, які спеціалізуються на розгляді справ зазначеної категорії. Зважаючи на актуальність вирішення проблем захисту права інтелектуальної власності в Україні, багато суддів господарських судів України закінчили навчання в Інституті інтелектуальної власності і права за спеціальністю «Інтелектуальна власність» та отримали дипломи державного зразка про другу вищу освіту [14, с. 290–291].

На підставі наведеної думки можна з упевненістю стверджувати, що раніше законодавець до питання кадрового забезпечення суддів, які здійснювали правосуддя щодо охорони прав інтелектуальної власності, підходив більш виважено. Чого не скажеш зараз з огляду на ст. 33 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [15]. Спеціалізований суд з питань інтелектуальної власності мав би об'єднати осіб, які мають як досвід роботи в цій сфері, так і відповідну спеціальну освіту (спеціальні знання).

З метою усунення вказаного, що є перешкодою для доступу до правосуддя, доцільно до юрисдикції місцевих господарських судів віднести справи щодо порушення прав інтелектуальної власності незначної складності, інші справи повинен розглядати Вищий суд з питань інтелектуальної власності.

Чимало запитань виникає і до ст. 70 ГПК «Експерт з питань права», яка не дає однозначної відповіді хто може бути експертом з питань права. Норми Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» містять визначення поняття «вчений – це фізична особа, яка проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження і отримує наукові та (або) науково-технічні (прикладні) результати, одночасно норми цього закону надають і такі визначення:

1) ад'юнкт – вчений, який проводить наукові дослідження у рамках підготовки в ад'юнктурі вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання) для здобуття ступеня доктора філософії;

2) аспірант – вчений, який проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження у рамках підготовки в аспірантурі у вищому навчальному закладі/науковій установі для здобуття ступеня доктора філософії;

3) докторант – науковий або науково-педагогічний працівник, який

проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження у рамках підготовки в докторантурі у вищому навчальному закладі (науковій установі) для здобуття ступеня доктора наук [16].

В останньому випадку закон не визначає докторанта вченим, незважаючи на те, що докторант має науковий ступінь.

Слід увагу на і термінологічну колізію, яка міститься в частині першій ст. 70 ГПК де містяться два терміни: «експерт з питань права» та «експерт у галузі права», що може стати причиною недоречних дискусій у господарському суді.

Необхідно на законодавчому рівні визначити поняття «експерт з пи-

тань права». З цією метою пропонуємо абзац перший частини першої ст. 70 Господарського процесуального кодексу України викласти в такій редакції:

«1. Як експерт з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь і є експертом у галузі права».

Викладене бачення деяких проблем господарського процесуального законодавства, яке містить багато неузгодженостей та протиріччя, на нашу думку, не відповідає нашому уявленню діяльності господарських судів, що потребує удосконалення господарського процесуального законодавства.

Список використаних джерел

1. *Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів*: Закон України від 3 жовтня 2017 року // Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 48. – Ст. 436.
2. *Кримінальний кодекс України*: Закон України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
3. *Кодекс України про адміністративні правопорушення*: Закон України від 7 грудня 1984 року // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.
4. *Пилипенко П. Д.* Трудове право України: Курс лекцій / П. Д. Пилипенко. – Львів: «Вільна Україна», 1996. – 159 с.
5. *Лившиц Р. З.* Трудовой договор / Р. З. Лившиц, Б. М. Чубайс. – М.: Наука, 1986. – 172с.
6. *Справа № 12/115-12/5*: постанова Вищого господарського суду України від 12 червня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_4246450.html
7. *Справа № 6-146цс12*: постанова Верховного Суду України від 12 грудня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf>
8. *Маркс К.* Дебаты по поводу закона о краже леса / Маркс К., Энгельс Ф. – М.: Соч. – 2-е изд. – Т. 1. – 723 с.
9. *Конституція України* від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
10. *Світличний О.* Охорона інтелектуальної власності у світлі судової реформи в Україні / О. Світличний // Публічне право. – 2017. – №4. – С. 88–94.
11. *Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності*: Указ Президента України №299/2017 від 29 вересня 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.president.gov.ua/documents/2992017-22722
12. *Святоцький О. Д.* Судова влада в Україні: Актуальні питання реформування / О. Д. Святоцький // Право України. – 2010. – №5. – С. 30–39.

13. *Кучерук Н. В* чому проблема Вищого суду з інтелектуальної власності // *Н. Кучерук // Думка юриста [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://espresso.tv/news/2017/10/05/v.chomu.problema.vyschogo.sudu.z.intelektualnoyi.vlasnosti.dumka/yurysta>*

14. *Світличний О. П.* Право інтелектуальної власності: Підручник / *О. П. Світличний.* – К.: НУБіП України, 2015. – 355 с.

15. *Про* судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року // *Відомості Верховної Ради.* – 2016. – № 31. – Ст. 545.

16. *Про* наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2016 року // *Відомості Верховної Ради.* – 2016. – № 3. – Ст. 25.

Світличний О. П., Сулім В. В. Про деякі проблеми удосконалення господарського процесуального законодавства

У статті розкриваються окремі питання, пов'язані із проблемними питаннями нового Господарського процесуального кодексу та пропонуються шляхи удосконалення господарського процесуального законодавства.

Ключові слова: господарське процесуальне законодавство, діяльність, господарські суди, шляхи вирішення, удосконалення.

Светличный А. П., Сулим В. В. О некоторых проблемах совершенствования хозяйственного процессуального законодательства

В статье раскрываются отдельные вопросы, связанные с проблемными вопросами нового Хозяйственного процессуального кодекса и предлагаются пути совершенствования хозяйственного процессуального законодательства.

Ключевые слова: хозяйственное процессуальное законодательство, деятельность, хозяйственные суды, пути решения, совершенствование.

Svitlychny O., Sulim V. About some problems of improvement of economic procedural legislation

The article reveals separate issues related to the problematic issues of the new Economic Procedural Code and suggests ways to improve economic procedural legislation.

Key words: economic procedural legislation, activity, economic courts, ways of solution, improvement.